

FAZEKAS BORBÁLA

SEBASTIAN MÜNSTER COSMOGRAPHIÁJA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL MAGYARORSZÁGRA

A világot megismerni és megismertetni

A 16. század új élménye a világ megismerhetősége, hiszen Amerika felfedezésével kitarul a világ, a humanizmus és a reformáció hatására empirikus módon kezdik el a világot tanulmányozni, mely egyben az ókori hagyományokhoz való visszatérést is jelenti. Egészen új élmény birtokába került a korajútkori ember: a világot a kezébe vehette. És mindezt hogyan? Az első földgömbök formájában, de nemcsak a Földet, hanem az egész világegyetemet, könyvek formájában. Ezt az élményt foglalta versbe Jean Metellus Abraham Ortelius *Theatrum Orbis Terrarum*-ának elején megjelent méltató költeményében.

A pontosabb és nagyobb ismeretekre való igényt elégíti ki a 15–16. század fordulóján megfigyelhető váltás. Az addigi gyakran csupán spekulatív kép helyett egy megismerés és megtapasztalás útján létrejövő világgép jelenik meg.¹ Az antik művek újrafelfedezése mellett – mint Ptolemaiosz *Geographicája* – matematikailag is pontos alapokra helyeződik a tudás. A Mercator-Projekt, Gerhard Mercator új metszési eljárása forradalmasította a térképészetet, a térképek felhasználását.

A reneszánsz korszak könyv- és könyvtári kultúrája az európai szellemi életben egy új jelenség. A mindennapi élet szerves részévé, sőt a szenvedélyes gyűjtés, érdeklődés tárgyává válnak a térképek, atlaszok, könyvek. A 16. században jelenik meg az atlasz műfaja, melynek legjelesebb képviselői Gerhard Mercator (1512–1594) és Abraham Ortelius (1527–1598). A kiadványt Európa-szerte kézbe vették, olvasták, egy új információs médiummá vált, mely nemcsak a távoli Amerikáról vagy Ázsiáról nyújtott új ismereteket, hanem az európai közvéleményt leginkább foglalkoztató eseményekről is igyekezett tájékoztatni. Ennek köszönhetően került

¹ Wolf D. Gruner: *Transsylvania – Siebenbürgen – Sybenburg – Sibenburg – Siebenbürg: Siebenbürgen und Europa – ihre Wahrnehmung auf Karten von Sebastian Münster und Gerhard Mercator*. In: *Klausenburg – Persönlichkeiten*. Hrsg. Rudolf Gräf – Ute Michailowitsch – Gabriella-Nora Tar. Cluj, 2010. 73. (*Studia Germanica Napocensia* 2.) (a továbbiakban: Gruner, 2010)

bele tucatnyi tudósítás az Oszmán Birodalom terjeszkedéséről, mely ekkor elérte a keresztény világ határát, a Magyar Királyságot.

A korabeli főúri gyűjtemények inventáriumaiiban rendszeresen megjelennek világtérképek, várostérképek, atlaszok és emellett földgömbök, asztrolábiumok, iránytűk, a helymeghatározáshoz alkalmas eszközök. A térképek gyűjtésének célja azonban nemcsak az új ismeretek megszerzése, hanem a belső terek díszítése is, mely elterjedt gyakorlattá válik a 16. századi Európában. Az uralkodók gyűjteményeiben egyre komolyabb helyet foglaltak el a térképek. Ágost szász választófejedelelem (1553–1586) Kunstkammer nevű gyűjteményét gazdagították városi látképek, kozmográfiai gyűjtemények, atlaszok. 1567-ben abban a házban, melyet Alba herceg Orániai Vilmostól kobzott el, a Huis Brederode-féle inventárium negyven térképet sorol fel, melyek „op de galerye” vannak elhelyezve.²

A térképek és atlaszok korabeli gyűjtési elvébe való illesztésére az egyik legteljesebb példa I. Cosimo Medici herceg (1519–1574) Új Szekrényterem tervezete, mely Firenzében az 1560-as években készült. A szekrények ajtajára 57 térképet, az adott terület kitömött állatait, a szekrények között és felett pedig a terület híres uralkodóinak, tudósainak portréit helyezte volna el Medici. A 12 kazettára osztott mennyezetten felfestett csillagképeket csodálhatott volna meg a látogató, és a plafonról ég- és földgömb csüngött volna alá.³ Ebben a teremben egyszerre lett volna jelen a természet (fauna és flóra), a történelem az uralkodók és az erkölcsök a híres emberek portréin keresztül, mely a természet, történelem és erkölcsök rendjéhez kapcsolódó tudás totalizálásának szándéka. Nagy hasonlóság figyelhető meg ennek a teremnek a rendezési elve és a 16. századi kozmográfiaiak között. Minden szekrény a kozmográfia egy-egy egységének felelt volna meg. A firenzei herceg tervéhez hasonlóan, melyben a világ új ismereteire való nyitottságát reprezentálta, Münster Cosmographiája is a világ egészének bemutatására törekedett. Ehhez pedig mindketten ugyanabban a szempontrendszerben gondolkodtak, amely a 16. század közepére kristályosodott ki.

Jelen írásomban ezeket a nyomtatott kiadványokat igyekszem minél több oldalról megvizsgálni. Hogyan fejezi ki a korszellemet ezeknek a műfajoknak a megjelenése, melyek közel száz évre irányadó tudást nyújtott Európa valamennyi országában? Miben rejlett e kiadványok népszerűsége, milyen képet adtak a világról? Mennyire voltak csupán az ókori toposzokat felelevenítő tudástárak vagy a korabeli eseményekről érdemi információkat közlő nyomtatványok? A kozmográfiaiakban, atlaszokban Magyarország is megjelenik mint az ismert világ egyik állama. Azonban a 16. század közepére a török hódítás következtében az érdeklődés megnő iránta: röplapok, traktátusok jelennek meg, melyek magyarországi

² Jean-Marc Besse: Térképészet és gyűjtemény. Ortelius Theatruma. In: Tér és történelem. Előadások az Atelierben. Szerk.: Benda Gyula – Szekeres András. Bp., 2002. 130. (a továbbiakban: Besse, 2002)

³ Besse, 2002. 131.

hírekkel voltak tele. Milyen módon jelenik meg ez az érdeklődés a kozmográfiákban? Milyen események azok, melyek eljutnak Bázelig, és a kiadó fontosnak, valamint alkalmasnak tartja, hogy megjelentesse ezekben az átfogó művekben?

Kozmográfiák

A kitágult világ megismerése a 15–16. században két könyvtípuson, az atlaszon és a kozmográfián keresztül történt. Ezek a művek a világegyetemet a teljesség igényével próbálták bemutatni. Matthew Mclean találóan nevezte el a kozmográfiákat egyfajta „proto-enciklopédiáknak”.⁴ A 16–17. század tudósai, művelt emberei két nagy kozmográfián nőttek fel. Mindkettő az egész ismert világot mutatta be, de egymástól teljesen eltérő módszerekkel. Az egyik Peter Apian munkája volt, míg a másik Sebastian Münsterhez kötődik.

A világ leírására két minta létezett a 16. században,⁵ az egyik Eratosthenés (Kr.e. 276–194) és Claudiosz Ptolemaiosz (85–168) munkásságát vette alapul. Műveikben matematikai, geometriai számításokon alapuló új ismeretek állnak a középpontban. A matematika ismereteken alapuló világképleírásnak első kiemelkedő példáját Peter Apian (1495–1552) munkássága adja.⁶ *Cosmographicus Liber* (1524) című művében elsőként ismertette meg a laikust a gömb tulajdonságaival, részletesen bemutatta, hogyan kell meghatározni egy pont helyét a hosszúsági és a szélességi körök segítségével, ismertette az égbolt beosztását és az éghajlati övezeteket. A másik módszer Strabon (Kr. e. 63 – Kr. u. 25) követi, aki *Geographica* című művében az ember tevékenységéhez kapcsolódó dolgokat összegzi, és történelmi, teológiai ismeretekkel átszőve mutatja be az olvasónak.

Már a középkorban is keletkeztek olyan terjedelmes művek, melyekben saját koruk ismereteit igyekeztek összegyűjteni. Ezekben a krónikákban, kódexekben Strabonhoz hasonló, de nem őt mintául vevő leíró bemutatás, az események elmesélése válik bevett gyakorlattá. Az egyik leghíresebb a Pierre d’Ailly (1351–1420) által 1410-ben összeállított mű, melynek az *Imago Mundi* (A világ tükörképe) címet adta.⁷ A francia teológus és csillagász számba vette kora földrajzi ismereteit, mely klasszikus szerzőkre alapozott ismeretanyagból állt, ezért gyakorlati alkalmazása lehetetlen volt.

⁴ Matthew Mclean: *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*. Hampshire, 2007. 341. (a továbbiakban: Mclean, 2007)

⁵ Mclean, 2007. 47.

⁶ Peter Apian munkásságához – Karl Rötter: *Peter Apian. Astronomie, Kosmographie und Mathematik am Beginn der Neuzeit*. Buxheim-Eichstätt, 1995.

⁷ Csukovits Enikő: A földrajzi megismerés útjai Európában. In: *Századok*, 2010. CXLIV. évf. 2. sz. 292–293.

D'Ailly mellett a másik jelentős mű Aeneas Sylvius Piccolomini (1405–1464), a későbbi II. Pius pápa munkája. *Cosmographia* című művében Ázsia és Európa földrajzát, népeinek szokásait, történelmét, az ott lévő birodalmakat mutatta be. Piccolomini már bátran hasznosította kora ismereteit, így például ő volt az első, aki ismerte a Magyar Királyságot, ezért már nem Pannóniáról, hanem Magyarországról írt.

Sebastian Münster művére azonban hatással voltak nemcsak a nagy átfogó, az egész világot bemutató könyvek, hanem a kisebb területre koncentrááló munkák is. Ezeket összefoglaló néven *chorographiának* nevezhetjük,⁸ mivel Strabóhoz hasonlóan egyes helyiségek földrajzának és történelmének leírását adták. Egyik legkiemelkedőbb Conrad Celtis (15–16. sz.) *Germania Illustrata* című munkája,⁹ mely illusztrációk, térképek, krónikák, középkori leírások egymás után szerkesztésével paralel leírását adja az antik és korabeli Germániának.

A korszak egyik legjelentősebb könyve, mely a világ egészét próbálta bemutatni, Sebastian Münster (1488–1552) *Cosmographiája* volt.¹⁰ Ez a könyv a 16. század ismereteinek tárházaként a könyvpiacra uralkodó helyzetet ért el: kevesebb mint száz év alatt 35 kiadás látott napvilágot német, latin, francia, olasz, cseh és angol nyelven, ennek köszönhetően nagyon széles olvasóközönségre tett szert. A *Cosmographia* egy történeti-antropológiai, kultúrtörténeti mű, mely a világot empirikus megismerés alapján igyekezett bemutatni. A folyamatosan újabb, használható ismeretekkel való bővülésének köszönhetően azt a sikert is, mely száz évre a legismertebb ismereteket közlő művé tette.

Sebastian Münster 1488. január 20-án Ingelheimben, Mainz közelében látta meg a napvilágot.¹¹ 1505-ben Heidelbergben belépett a ferences rendbe, tanulmányait ezek után már ferencesként folytatta a leuveni és a freiburgi egyetemen, ahol matematikát, geográfiát és filozófiát tanult. 1509-től Konrad Pelikan (1478–1566) humanista tanítványaként görög és héber, valamint geográfiai és asztronómiai ismeretekkel gazdagodott. Münster első munkája 1530-ban *Dictionarium trilingu-*

⁸ Mclean, 2007. 96.

⁹ Mclean, 2007. 91.

¹⁰ Dolgozatomban a *Cosmographia* alakot fogom használni, mivel az első, 1544-es kiadásnak ez volt a címe. A több nyelven megjelent *Cosmographia* névváltozatai: német: *Cosmographia*, *Cosmographie*, *Cosmographie*, latin: *Cosmographiae universalis Libri VI.*, olasz: *Cosmographia universalis*, francia: *La cosmographie universelle*, cseh: *Kozmograffia* Czeska.

¹¹ Részletesebb életrajz Münster műveinek részletes jegyzékével: Robert W. Karrow: *Mapmakers of the Sixteenth Century and their Maps. Bio-Bibliographies of the Cartographers of Abraham Ortelius, 1570.* Chicago, 1993. 410–434. Sebastian életművét bemutató monográfiák: Viktor Hantzsch: *Sebastian Münster. Leben, Werk, wissenschaftliche Bedeutung.* Leipzig, 1898., Heinz Burmeister: *Sebastian Münster. Versuch eines biographischen Gesamtbildes.* Basel, 1963.

gue, mely háromnyelvű, latin–görög–héber szótár, ezt követte 1534/35-ben egy kommentárokkal ellátott latin bibliafordítás, melyet az eredeti héber nyelvű szövegekből fordított. Konrad Pelikan és Johann Reuchlin (1455–1522) mellett korának legnagyobb hebraisztikatudósának elismertségét bizonyította, hogy 1524-ben a heidelbergi egyetem, majd 1547-ben a bázeli egyetem hebraisztika professzori székét ajánlották fel neki, melyet el is fogadott. A reformáció nagy hatást gyakorolt rá, és Bázelen kilépett a ferences rendből, majd 1530-ban feleségül vette a műveit korábban kiadó nyomdász, Adam Petri özvegyét. Ezt követően Heinrich Petri, mostohafia került a nyomda élére, aki Münster halálát követően (1552) nemcsak továbbra is nyomtatta *Cosmographiákat*, hanem maga is folyamatosan tovább bővítette azt.¹²

Sebastian Münster műve annak ellenére, hogy régebbi, leíró szövegeket is átvett a történelmi múlt és a földrajzi környezet bemutatására, újszerű volt, és a 16. század emberének tudásvágyát nagyban kielégítette. Munkájának teljes címe: „Univerzális *Cosmographia*, mely tartalmazza a világ minden részének helyzetét, jellegzetességeikkel és az oda tartozó dolgokkal. Országaik és területük leírásával. A föld nagy változatosságát és különféle természetét. A legfontosabb városok leírását és képeit. A királyságok eredetét, növekedését és átalakulását, minden nemzeteknek egybegyűjtve szokásait, törvényeit, vallásait, tetteit és változásait, a Királyok, hercegek és egyéb uralkodók genealógiáját.”¹³ Ebben a címben Münster szinte tartalomjegyzékként összefoglalta annak a műnek az ismeretanyagát, mely nemcsak címében hirdette, de tartalmában is a világ leírását adta.

Mit is jelent azonban az a műfaj, hogy kozmográfia? Miben alkotott Sebastian Münster újat ezzel a korai újkorai kozmográfiájával? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához először a kozmográfiát mint könyvtípust szeretném meghatározni. A *cosmographia* görög szó, mely az egész világegyetem (kosmos) leírása (*graphia*) rendezett elképzelések szerint. A kozmosz magába foglalta a természeti jelenségek bemutatását az emberi mikrokozmosztól az elemi, égi világig. Ez a humanista enciklopédia több mint egy magyarázó segédlet földgömbökhöz vagy térképekhez, a *Cosmographia* a világegyetemet tünteti fel szóban és képekben.

Sebastian Münster 1524 óta dolgozott a *Cosmographián*, folyamatosan gyűjtötte hozzá az anyagokat. Európa-szerte több utazást tett, melyek során szerteágazó kapcsolati hálót alakított ki. Levelezései révén jutott hozzá útleírásokhoz, városképekhez. 1540-ben megjelentetett egy latin Ptolemaiosz kiadást *Geographia*

¹² Münster *Cosmographiájának* további kiadói (az évszám a működési évüket mutatja): Adam Petri: 1544–1527, Heinrich Petri 1527–1579, Sebastian Petri: 1579–1628. Günter Wessel: *Von einer, der daheim blieb die Welt zu entdecken – Die Cosmographia des Sebastian Münster*. Frankfurt, 2004. 304 (a továbbiakban: Günter, 2004)

¹³ A kozmográfiák címe kiadásonként eltérő volt. Ez a cím az 1552-es baseli francia kiadás alapján készült. A fordítást átvettem: Besse, 2002. 132.

Universalis, Vetus et Nova címen,¹⁴ melyet a Chosmographia közvetlen elődjének tekinthetünk. Végül 1544-ben a frankfurti vásárra készült el Münster nagyszabású műve, melynek első kiadását háromnegyed év alatt felvásárolták. A nagy keresletre való tekintettel ezt újabb kiadások követték, az első és utolsó kiadás között 84 év telt el. Ebben az időszakban összesen 50.000 példány kelt el 27 német nyelvű kiadás során, latinul pedig 10.000 példány körül mozog ez az érték.¹⁵ Egy-két külföldi kiadást leszámítva¹⁶ a Cosmographiát végig Heinrich Petri bázeli nyomdájában nyomtatták. Münster Cartographiája 1544 és 1628 között összesen 27 német, 8 latin, 3 francia, 3 olasz, 4 angol (ezek nem teljesek) és 1 cseh kiadást ért meg.¹⁷

A Cosmographia folyamatosan bővült, az 1548-as kiadás 818 lapon 725 fametszetet tartalmazott. Münster életében megjelent kiadások közül a legteljesebb az 1550-es német és latin nyelvű volt. Ez 1233 oldalon 910 fametszetet (melyek közül 74 városlátkép) és 14 kétoldalas, a főszöveg előtti térképet tartalmazott Münster 1540-es Geográfiájából.¹⁸ Halála után a kiadó, Heinrich Petri (1508–1579), majd fia, Sebastian Petri folytatta tovább ennek a nagy sikerű és jövedelmező könyvnek a kiadását. A német nyelvű kiadások mellett 1550-től latinul is megjelent. Az utolsó, 1628-as kiadás a maga 1750 oldalával már túl vaskos volt, és óriási méretei miatt használhatatlanná vált.

Münster azt írja, hogy a Cosmographia „a világ teljes leírása mindennel, amit magába foglal.”¹⁹ Megtalálható benne az asztronómia, a Föld fizikai jellemzői és a világ különböző részén élő emberek és országok leírása. A nagy térképek mellett számtalan metszet teszi változatossá különböző városokról, foglalkozásokról, uralkodókról, természeti jelenségekről és közkeletű hiedelmekről (kutyafejű, egy szemű és egy lábú, fej nélküli emberek). Ezek ellenére elmondható, hogy Münster igyekezett a korábbi művek (például a chographiák) összeszedetettségét ismeretei és gyakori képzetei helyett valóságos, modern képet adni a körülöttük lévő világról.²⁰

¹⁴ Wolfgang Schmale: Sebastian Münster (1488–1552). In: Europa-Historiker. Ein biographisches Handbuch. Hrsg. Heinz Duchhardt – Matgozata Morawiec – Wolfgang Schmale – Winfried Schulze. I-II. Göttingen, 2006. I. 38. (a továbbiakban: Schmale, 2006)

¹⁵ Günter, 2002. 305.

¹⁶ Prága 1554, Velence 1571, Köln 1575. – Harold L. Ruland: A survey of the Double-Page Maps in Thirty-Five Editions of the „Cosmographis Universalis” 1544–1628 of Sebastian Münster and in His Edition of Ptolemy’s „Geographia” 1540–1552. In: Imago Mundi, 1962. XVI. évf. 96–97. (a továbbiakban: Ruland, 1962)

¹⁷ Ruland, 1962. 96.

¹⁸ Mclean, 2007. 173–174

¹⁹ „Eine Beschreibung der ganzen Welt mit allem, was darinnen ist.“ Münster Sebastian: Cosmographia. Basel, 1544. Vorrede (a továbbiakban: Münster, 1554)

²⁰ Karol Buczek: Zur Entstehungsgeschichte der „Ksmographie” zur Entstehungsgeschi-

1. kép Szörnyű teremtmények Indiában

A *Cosmographia* 1544–1598 között hat könyvből állt.²¹ Az elején ajánlás áll I. Gusztáv (1523–1560) svéd királynak. (Azonban valamennyi latin kiadást V. Károly német-római császárnak ajánlotta.) Ezt követi Sebastian Münster előszava. Ebben az olvasót egyszerűen „du”-val (te) szólítja meg, és mindenki számára közérthetően ír, hiszen az általa megnevezett célközönség a közember (gemeine Mann).²² A közember nemcsak az ‘átlagos ember’, hanem a közügyek iránt nyitott ember, aki érdeklődik, nyitott a világ eseményei iránt. Számukra íródott ezt a könyv, amit jól mutat, hogy először a latin helyett németül adta ki művét, és csak hat évvel később következett az első latin kiadás.

Az első könyv a Földet a teremtéstörténet alapján mutatja be úgy, „ahogy Isten megalkotta”.²³

A tengereket és a szárazföldek illusztrált leírását természeti jelenségek (források, tűzhányók) és foglalkozások (bányászat) bemutatása követi. Noha már 1544-ben ismert volt Amerika, mint negyedik kontinens, Münster csupán három kontinenst nevez meg: Európát, Afrikát és Ázsiát.²⁴ Ezek alapján megállapítható, hogy még nem épült bele a köztudatba, azonban 1628-as utolsó kiadásban sem változtattak rajta. Végül földrajzi és a csillagászati ismereteket foglalta össze.

chte der „Kosmographie” von Sebastian Münster. In: *Imago Mundi*, 1935. I.évf. 35. (a továbbiakban: Buczek, 1935)

²¹ Az itt következő felépítés az 1552-es német nyelvű *Cosmographie* alapján mutatja be a könyvet.

²² Schmale, 2006. 29–30.

²³ „Wie das erdrich und das m̃re erstlich von Gott beschaffen seind unnd in einander gefugt.” – Münster: *Cosmographie*. Basel, 1552. 14. (a továbbiakban: Münster, 1552)

²⁴ „Von den ersten theilung des gantzen ertrichs in Europam, Africam und Asiam” – Münster, 1552.

Az első fejezetet az emberiség keletkezéstörténete zárja. Ebben a részben az empirikus tudományok és a racionalitás térhódítása mellett a tudományokkal egyáltalán nem összeegyeztethető magyarázatok olvashatóak a történelem eseményeire. Azt, hogy Görögország az Oszmán Birodalom részévé vált, csakis az Isten haragjának tulajdonította, akárcsak Mohamed fellépését és a török hódítást, amelyet a Sátán munkálkodásának következményeként mutatott be. Ezen túl olvasható leírás a földi paradicsomról, mely a középkori felfogásban egy létező hely volt a földi világban.²⁵ Münster célja azonban nem egy a Bibliában foglaltakkal ellenkező emberiségtörténet megalkotása volt, hanem a Biblián túl az antik és későbbi források összekötése. Számára az emberiség története az európai civilizáció történetét jelentette.²⁶

Ezt követi az európai országok,²⁷ Ázsia, Afrika és Amerika bemutatása földrajzi, történelmi, kulturális és antropológiai szempontok szerint. A tartalmi súlypont az európai régióra esett, melyben a legnagyobb részt, a Cosmogaphia felét azonban Germánia tette ki. A megváltozott Európa-kép, Európa-ábrázolások a korszak életérzését képezik le.²⁸ Sebastian Münster 1598-as Kosmográfiájában Európa mint királynő jelenik meg (Regina Europa),²⁹ melyen az egyes országok különböző testrészeket alkotnak.

Münster maga is megnevezi forrásait, leginkább az ókori klasszikus szerzőket, és néha a szövegben felbukkan egy-két név, ám olyan részletes és pontos szerzőlista, mint Abraham Ortelius *Theatrum Orbis Terrarum* című művében van, a Cosmographiáknak csak a latin nyelvű kiadásaiban szerepel.³⁰

A Cosmographia forrásai között az ókori szerzők állnak a legfontosabb helyen. A kortársak megítélésében Münster olyan jól követte az antik mintákat, hogy a Cosmographia teljességének elismeréseképp Münstert temetési búcsúbeszédében a „German Strabo”-nak nevezték.³¹ A legfontosabb szerző Claudiosz Ptolemaiosz, akinek a *Geographica* című munkájának összefoglalását adja a Cosmographia

²⁵ „Von dem irdischen Paradys“ Münster, 1552. 43.

²⁶ Mclean, 2007. 41

²⁷ Anglia, Hispánia, Gallia, Itália, Germánia, Németalföld, Magyarország, Lengyelország, Litvánia, Oroszország, Moszkóvia, Szlavónia, Bulgária és Walachia, Görögország (Engellandt, Hispanien, Gallia, Italia, Teutschlandt, Mittmächtige Länder, Ungerlandt, Polandt, Littaw, Reussen, Moscowiterlandt, Sclavonia, Bulgarey und Walachey, Griechenlandt, Turkey). In: Sebastian Münster: *Cosmographia*. Basel, 1628.

²⁸ Wolf D. Gruner: *Mapping Europe: Europa in der Kartographie*. In: *Europa-Bilder*. Hrsg. Vráth Öhner. Innsbruck, 2005. 181.

²⁹ Sebastian Münster: *Cosmographey oder beschreibung aller Lãnder*. Basel, 1598. 41.

³⁰ „Catalogus doctorum uirorum quorum scriptis & opefumus ufi & adiuti in hoc opere.” – Münster, 1554.

³¹ Mclean, 2007. 234.

első könyve. A matematikai, geográfiai, csillagászati ismeretek szinte egészét tőle vette át Münster. A másik ókori szerző Caius Plinius Secundus (23–79), akinek *Naturalis Historiae* című munkáját használta fel az állat- és növényvilág leírására.

Az antik szerzők hosszú listájához képet sokkal kevesebb középkori művet használt fel. A német történelemhez leginkább Hermann von Reichenau (1013–1054) *Chronicon*, Lampert von Hersfeld (1028–1085) *Annales*, Otto von Freising (1112–1158) *Chronica sive Historia de duabus civitatibus* és Burckhard von Ursberg (1177–1230) *Weltkronik* című munkáit, valamint városi krónikákat építetett bele a *Cosmographiába*. A távoli országok, mint India, Kína történetéhez Paulus Venetus (1369–1429) *De compositione mundi* című munkája mellett Marco Polo (1254–1324) Kínáról és Hayton de Corycus (†1307 után) főleg a tatárokról szóló utazási leírásai szolgáltak alapvető forrásul a *Cosmographia* megírása során.³²

A kortárs tudáshoz az egyetemen tanuló külföldi diákok szóbeli közléseiből, tudósításaiból, neki küldött metszeteiből, személyes ismeretségek segítségével jutott hozzá Münster. A diákok mellett a korabeli tudósok, krónikások munkáját is ismerte.³³ Legalapvetőbb műnek Hartmann Schedel (1440–1514) *Nürnbergi Krónikája* számított. Ez az ősnymtatvány Európa szerte ismert volt, a német könyvnyomtatás egyik remekművének számított. Rengeteg városképet tartalmazott, többek között az első Buda-látképet. Mellette fontos megemlíteni még Johannes Nauclerus *Weltkronik*, Conrad Celtis *Germania Illustrata* és Albert Kranz *Wandalia* című munkáit.

A *Cosmographia* későbbi bővítését a kiadó, Heinrich Petri végezte, akinek anyaggyűjtési módszere saját elmondásában is fennmaradt. Heinrich Petri az 1578-as kiadásban elsőként, a svéd uralkodónak szóló ajánlás után megjegyzésként leírja, hogy ebben a kiadványban sok új erődítmény és város rajzát fedezheti fel az olvasó, melyekhez ő is hosszas levelezés során jutott hozzá.³⁴

Arra a kérdésre, hogy Münster hogyan jutott a Magyarországról szóló részekhez térképekhez és írásokhoz, Münster *Rudimenta Mathematica* című könyvének Hans Derschamnak szóló ajánlásában olvasható. „Csak azt fájjalom, hogy amikor az a nevezetes budai könyvtár, amelyet Corvin Mátyás, Magyarország dicső királya hozott létre mindenholnan összegyűjtött igen jeles könyvekből, immár szétszóródott, s nem sikerült Neked több példányt szerezned, amelyeket aztán a tudósok rendelkezésére bocsáthattál volna. [Majd egy Tóra fordítás kapcsán írja:] Az egekre kérek, ne tartsd magadnál az idők végezetéig ezt a könyvet, hanem küldd el a Szepességből, a Kárpátok hegyeiből és ércbányáiból más – általad kiállításba helyezett – egyéb művekkel együtt, hogy *Cosmographiánk* tervezett má-

³² Mclean, 2007. 235.

³³ Mclean, 2007. 246.

³⁴ Sebastian Münster: *Cosmographia*. Basel 1578. Az ajánlást követő oldal, mely nem számozott.

sodik kiadásába, melyhez egyébként már sok helyről meg is kaptunk bizonyos segédleteket ezekkel is gazdagodjék. Isten áldjon. Bázeli, 1551. március 6-án.”³⁵ Hans Dernschwam (1494–1568) a II. Miksa német-római császár (Miksa magyar király 1527–1576) által a Fuggereknek bérbe adott besztercei rézbányák királyi vagyongazdálkodója volt, aki jelentős könyvtárral rendelkezett.³⁶ Münster ajánlása alapján jó kapcsolatban álltak egymással, és valószínűsíthető, hogy Dernschwamtól Münster több Magyarországról szóló könyvet is kaphatott.

A latin kiadásokban szereplő szerzőlistán szerepel Voulfgang Lazius, vagyis Wolfgang Lazius bécsi humanista. A szerzőlistáról fontos tudni, hogy vizsgálatom szerint nem szerepel rajta térképszerző neve, csak az írott szövegek szerzői kerültek erre a listára. Ezek alapján Laziusnak Münster 1552-es halála előtti két-két könyvét használhatta fel. Az egyik Bécs történetéről szól, a másik pedig a Római Birodalom háborúiról. Valószínűbb azonban, hogy Laziusnak csak a Bécset leíró művét használta fel, mivel a Római Birodalom történetéhez ókori autorokat olvasott. Lazius később több Magyarországgal kapcsolatos könyvet jelentetett meg Bécsben, ezek közül nem lehet tudni, melyiket használta fel a kiadó, Lazius Magyarország-térképe pedig biztosan nem került bele a Cosmographiába, mivel helyette Bernhard Wapowski 1526-os Sarmatia-térképének egy részlete található benne.

Noha az erdélyi részek tárgyalása nem kapcsolódik szorosan témámhoz, mégis fontosnak tartom megemlíteni, hogy míg Wolfgang Lazius térképét nem ismerte Münster, Honterius Erdély-térképét annál jobban. Ugyan korábban említett okból a szerzőlistán ugyan nem szerepel Johannes Honterus (1498–1549) brassói humanista neve, ennek ellenére Münster Cosmographiájában Honterus ezen térképe szerepel. Honterus bécsi, krakkói egyetemeken után Wittembergbe s előtte Bázeli-be is eljutott, ahol az egyetemen Sebastian Münster hatására ismerkedett meg a kozmográfikkal, figyelemre méltó kapcsolatot épített ki a Petri családdal, akik bizonyosan felhasználták Honterius 1532-ben Bázeli-ben kiadott kozmográfiáját is.

Magyarország bemutatása a Cosmographiában

Egy olyan műben érdemes megvizsgálni a korabeli Nyugat-Európa Magyarország-képét, mely folyamatosan bővülő ismeretek nyújtott nemcsak Amerikáról vagy a német államokról, hanem egy nagy egység részeként Magyarországról is,

³⁵ Sebastian Münster: Rudimenta Mathematica. Basileae, 1551. Tardi Lajos: Egy éles szemű, hideg szívű krónikás a 16. századból. In: Uő Hans Dernschwam: Erdély Besztercebánya Törökországi útinapló. Bp., 1984. 64–65.

³⁶ A Dernschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke. Kísérőtanulmánnyal közreadja Berlász Jenő. Szeged: JATE, 1984. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez; 12).

mely a 16. században a török háborúk során az európai világ figyelmének egyik középpontjába került. Fontos ezt a képet Sebastian Münster *Cosmographiáinak* különböző kiadásaiban vizsgálni, mert a kozmográfiákban az egyes országok történeti része az, amelyik a legdinamikusabban változott.³⁷

Magyarország leírása a *Cosmographiákban* általában a harmadik könyvben található a „*Teutscher landt*”, vagyis Germánia leírása után. A *Cosmographia* kezdeti oldalszáma 700 oldal körül mozgott, ehhez képest szinte elenyésző a Magyarország leírását tartalmazó 13 oldal. Noha ez a szám 25-re nőtt az utolsó kiadásban, az arányok azért megmaradnak, hisz az 1628-as kiadás már 1750 oldalas.

A *Cosmographia* minden kiadása³⁸ kétíves régiótérképekkel kezdődik. Magyarországról nincs külön térkép, egy régiótérkép szerepel csak helyette, mely Bernhard Wapowski 1526-os térképének egy részlete.³⁹ Ez magába foglalja: Magyarországot, Lengyelországot, Oroszországot, Litvániát, Romániát és Bulgáriát.⁴⁰

Ezt a régiót Münster „*Sarmatiának*”, azaz Szkítiának nevezi. Földrajzi kiterjedése a Visztulától a Don vagy más néven Tanais folyóig terjed. Ezt a területet egy kisebb térképen, közvetlenül a Magyarország leírása előtt – vagy ahogy Münster nevezi, Ungerland, illetve Hungariae – kinagyítva is megtalálható. Ez a térkép az 1574-es kiadásig felcserélték a Lengyelország bemutatása előtt található térképpel, így az olvasó Magyarország leírásánál Lengyelország tájait láthatta, míg Lengyelországnál a Duna és Tisza folyókkal jelzett Kárpát-medencét.⁴¹ Ez a térkép az 1574-es kiadástól kezdve már helyesen, Magyarországnál jelenik meg, *Sarmatia* felirattal.⁴² A felcserélés oka valószínűleg egyszerű nyomtatási hiba, azonban csak 20 év után került kicserélésre a két térkép.

³⁷ Írásomban a Magyarország megnevezést fogom használni a korabeli Magyar Királyságra azért, mert Münster Ungerland, illetve Hungaria kifejezését leghelyesebben erre lehet lefordítani.

³⁸ A cseh kiadás kivételével, melyben nem szerepelnek térképek és városmetszetek sem.

³⁹ Buczek, 1935. 36.

⁴⁰ „*Landtafel des Vngerlands / Polands / Reussen / Littaw / Walachey vnd Bulgarey*”

⁴¹ Az 1553-as kiadásban: a Magyarországnál található Lengyelország-térkép: CMXCII. oldalon van, míg a Lengyelországnál található Magyarország-térkép: MXII. oldalon található.

⁴² Münster: *Cosmographie*. Basel, 1574. MCLXXII

2. kép. Magyarország térképe, helytelenül Lengyelország felirattal

Az első benyomást ez a térkép adja Magyarországról. Mégis mit látott rajta az olvasó? Hangsúlyos Erdély különállása, de ennél is fontosabb a déli végvárvonál kiemelkedő ábrázolása. A térképen feltüntetett magyar városok – Nándorfehérvár, Galambóc, Orsova, Nikápoly – mind várak, erődítmények. Ez a látásmód már előrevetíti a Magyarországi leírások fő irányvonalát: a török háborúk folyamatos jelenlétét, a háborús események fontosságát.

Magyarország bemutatása a Kárpát-medencében élt népek történetével kezdődik, ezt Atilla és Buda története, Atilla rómaiakkal folytatott harcai (Strassburg, Bizánc, Catalaunum) követik. Atilláról egy kis uralkodói metszet is van, mely Atillát egy pénzérmén ábrázolja, felirata: „Atilla flagellum Dei”.⁴³ A magyarokat Szkítiából, a Don vidékéről származtatja, „amit még a mai napig Juhra vidékének hívnak”.⁴⁴ A pogány magyarok nem vetettek, és nem arattak, és csak a naphoz és a holdhoz imádkoztak.⁴⁵ Ezt követi a kalandozások kora, amikor a magyarok feldúlták Elzászt és Lotaringiát, Bajorországot, Turingiát, és felégették Brémát, melyet a tévesen 954-re datált augsburgi csata, valamint Gizella és István esküvője

⁴³ Atilla, Isten ostora. – Münster, 1552 MCLIII.

⁴⁴ „der vngern vrsprunglich vatterlād / sey im lād Scythia das heißt Vngern / vñ ligt hinder dem wasser Tanais oder Don / uñ heißt zū den ietzigen zeiten Juhra” – S. Münster: Cosmographia. Basel, 1546. DCXXVII.

⁴⁵ „sie ackern vñ sã hen nit / haben auch kein brot [...] sie bã ttē die Soñ an vñ den Mon.” – Münster, 1546. DCXXVII.

zár le. Ezután következik néhány magyar város – Buda, Székesfehérvár és Pécs – bemutatása.

Az első tartalmi egység végén következik, szinte betoldva, a földrajzi bemutatás, mely szerint Magyarország gyümölcsökben, aranyban és ezüstben gazdag, valamint jó bort termelnek Pécstől Nándorfehérvárig a Duna mentén.⁴⁶ Az érdekessége az, hogy csak a *Cosmographia* utolsó kiadásában, 1628-ban kerül be egy ennél részletesebb, a kor elvárásainak eleget tevő természetföldrajzi leírás Magyarországról.⁴⁷ Ez a rész eddig egy egészet alkot, valószínűsíthető, hogy Münster egy az egyben egy középkori krónikából vette át.

Magyarország történetét részletesebben a genealógiai fejezetben mutatja be, melyben izgalmas eseményeket lehet olvasni Károly Róbert trónra kerüléséről és haláláról és Mátyás király uralkodásáról. A Hunyadi Mátyásról szóló részeket hitelesnek mondható arcképének metszete illusztrálja.⁴⁸ Emellett az olvasó megismerkedhet Kotromanics Erzsébet megfojtásával és Zách Felicián merénletének részleteivel is. Az uralkodóház genealógiai táblázata Tassal (Torys) kezdődött, és a *Cosmographia* aktuális kiadásakor éppen uralkodó királlyal zárult. Az ágrajzot az uralkodók tetteinek részletesebb leírása követi. Az ország részekre szakadását követően a magyar királyok tettei Germánia császárai között található.

Magyarország középkori történelmében külön részt alkotnak a tatárok és a törökök elleni háborúk.⁴⁹ A tatárok eredetéről, Kijev és a lengyelországi Sandomierz lerohanásáról, majd a legnicai csatáról hosszas beszámoló olvasható.⁵⁰ A magyarországi események közül meg kell említeni a Tisza melletti (muhi) csatát, melyben felsorolja az elesett püspököket és főurakat, valamint röviden ír a magyar király megmeneküléséről is.

A *Cosmographiákban* a török háborúkat a 15. század elejétől kezdve lehet végigkövetni. A csaták leírása Luxemburgi Zsigmond törökellenes harcaival kezdődik, amelyek közül a várnai csata részletesebb bemutatása kiemelkedik. Münster megnevezi a magyar sereg vezetőit, Hunyadi Jánost, Julián bíborost, Thallóczy Ferenc horvát bánt, valamint a királyt, II. Ulászlót. Leírja, hogyan árulták el a genovaiak a szövetséges keresztény erőket, amikor katonáként egy aranyért szál-

⁴⁶ „Es ist Vngerland trefflich fruchtbar an fruchten wo man es bauwet. Es ist auch reich von gold vnnnd sylber. Es wechßt trefflich güt wein an der Thinaw von Fünffkirchen an biß ghen krieichisch Weysenburg.” – Münster, 1546. DCXXVI.

⁴⁷ S. Münster: *Cosmographey*. Basel, 1628. 1377.

⁴⁸ „Matthias rex Hvngariae Bohemiae Dalmatiae” Mátyás Magyarország, Csehország és Dalmácia királya – Münster, 1592. MCCXXIX.

⁴⁹ „Was schwerer onfã ll Vngerland erlitten hat von den Tartern vnd Türcken“ – Amely szörnyű csapásokat Magyarország a tatároktól és a törököktől elszenvedett. – Münster, 1546. DCXXVII (ez valójában a DCSSVIII. oldal, csak el lett írva.)

⁵⁰ „Seck voll abgeschnitten orē.” – Münster, 1546. DCXXXIX.

lították át Murád szultán seregét a Boszporuszon. A következő esemény a nándorfehérvári diadal.⁵¹ „[Nándorfehérvár] egy hatalmas és erős vár, melyhez hat tornyot építettek és az elővárat tíz bástyával erősítették meg.”⁵² Az esemény jelentőségét az is szemlélteti, hogy hosszú idő után a *Cosmographiában* először ennél a résznél jelenik meg magyarországi városról látkép. Ez a Nándorfehérvárt ábrázoló metszet marad egészen az 1550-es kiadásig az egyetlen magyarországi városlátkép az említett munkában. Ezt követi Nándorfehérvár 1521-es bevétele, amelyben megfigyelhető, hogy a korszakban Nándorfehérvár mennyire a köztudatban élt, és nemcsak Magyarország, de az egész keresztény világ kapujának tekintették.

A török harcok leírását megszakítja az 1514-es kereszties háború meghirdetése és az abból kialakuló parasztháború eseménytörténete. Itt nagy hangsúlyt helyez a pápai legátus szerepére, valamint részletesebben foglalkozik Dózsa Györggyel (Jörg Zeck).⁵³ Ezt követi a történeti rész utolsó eseménye, az 1526-os mohácsi csata, melyről azonban részletesebb leírás Szulejmán (Solymano) tetteinél olvasható.

Ugyan a korábban említett genealógiai részben is említésre kerülnek Hunyadi János törökellenes harcai, az 1574-es kiadásig ezzel az eseménnyel végződött Magyarország történelmének bemutatása. Az 1574-es *Cosmographia* azonban újabb hírekkel szolgált az olvasóközönségnek. Két új, az eddigiektől merőben különböző metszet jelenik meg Tokaj és Gyula váráról.

A *Cosmographia* illusztrálását fametszetek adták, ezek között azonban a magyarországi részeknél megjelenő metszetek egészen más funkciót hordoznak, mint a Germánia vagy Itália részeinél megjelenő nagy fólió metszetek, kisebb méretűek, még az egy oldalt sem érik el. A városképeknek legismertebb és legmonumentálisabb gyűjteménye a Schedel-krónika.⁵⁴ Hartmann Schedel 1493-ban kiadott munkájában megjelenő információk a középkor és a reneszánsz határát jelzik. A több száz kép, miniatúra még a középkori hagyományokat követi, de a 30 látkép – melyek között szerepel Budáé is – helyszíni felvételek felhasználásával készült hiteles ábrázolás. Ezt a hagyományt követte Braun-Hogenberg (1572–1618) hatalmas városkönyvében (*Civitates orbis terrarum*) kívül Münster *Cosmographiája* is.

⁵¹ A csatát a 17. század előtti *Cosmographiák* 1457-re datálják, csak az utolsó kiadásokban változtatják meg az évszámot 1456-ra.

⁵² „Ist ein mechtig stark schloß gewesen / v̇o st v̇n wol erbawwt mit sechs thürmen / v̇n das vor schloß mit 10. pasteien wol verwart” Münster, 1553. M.

⁵³ Münster, 1553. M.

⁵⁴ Elisabeth Rücker: Hartmann Schedels Weltkronik, das größte Buchunternehmen der Dürerzeit. München, 1988.

3. kép. Buda ábrázolása, mely Erhard Schön metszetének részlete

A Cosmographiában megjelenő Buda-metszet nem a Schedel-rónikában megjelenő metszet átvétele, hanem Erhard Schön (1419 k.–1542) nürnbergi festő és rajzoló munkája. Schön Buda 1541-es ostromát rajzolta le, s ez meg is jelent röplapon.⁵⁵ Ennek a nagyméretű rajznak (44,5 × 142,9 cm) egy részlete került bele az 1550-es latin nyelvű Cosmographiába.⁵⁶ Buda fametszete érezhető nivócsökkenés a kötet többi közvetlenebb hitelességű és óriási városképeihez képest. Az a tény azonban, hogy megjelenik egy metszet a magyar királyi központról, ezáltal helyet kap az európai városok sorában, a város régi nagyságának hírét hirdeti a török megszállás idején is. A fametszeten a budai vár nyugati oldalról megrajzolt látképe látható a Schedel-krónika keleti oldalról megrajzolt metszetével ellentétben.⁵⁷

A 16. századi török harcokról szóló események szemléltetésében meghatározó fontosságúak a metszetek: azok megértését segítik elő, valamint többletinformációkkal szolgálnak.

⁵⁵ Rózsa, 1999. 18.

⁵⁶ Sebastian Münster: Cosmographiae universalis Lib. VI. Basel, 1550. 868. Mérete: 9 × 17,7 cm. – Rózsa, 1999. 79.

⁵⁷ A főbb épületek fölé magyarázatként megnevezésük is oda van írva: a Duna latin (Danubius) és német (Tonau) elnevezése mellett szerepel még a király palotaterem (aula regis), a márványterem (aula marmoris), a bástyák (pastei) és emellett a török kor építményei: fürdők (thermae), kertek (Lust garten, Horti amaeni). – Münster, 1550. 868.

4. kép. Zeno metszete, mely a későbbi Tokaj ábrázolások ősforrása lett⁵⁸

Tokaj várának földrajzi elhelyezkedésének bemutatásával kezdődik el a török háborúk eseményeit bemutató fejezet. „Tokaj 5 mérföldre fekszik a püspöki várostól, Egertől, ahol a Bodrog a halban gazdag vízbe, a Tiszába ömlik.”⁵⁹ A két folyóág között elterülő várat erős falakkal és kisebb bástyákkal Németi Ferenc (Franciscus Nemetha) erősítette meg. Tokaj váráról Domenico Zeno 1565-ben Velencében egy nagyméretű metszetet készített, Michael Zimmermann Bécsben kiadott tudósításán megjelent fametszet alapján.⁶⁰ Zeno azonban a fametszeten ábrázolt kis alakú belső várat – mely valójában négyszögletes – helytelenül kör alakúnak nézte, s így a metszeten az egy hatalmas kör alakú toronyként jelenik meg. Ekörül egészen jól látszik a folyók által határolt vár és a császári csapatok ágyúállásai. A vár Habsburg kézre kerülése áll az elbeszélés középpontjában, melyet Lazarus von Schwendinek köszönhetnek, aki 1565-ben a befagyott Tisza vizén könnyen áthatolva bevette azt. A rövid, tömör összefoglalás mögött komoly

⁵⁸ Szalai Béla: Magyar várak, városok, falvak metszeteiken. 1515–1800. I–III. Bp., 2006. III. 17. (a továbbiakban: Szalai, 2006. III.)

⁵⁹ Diß Ort ligt in Ungern 5. meil von der Bischofflichẽ Statt Agria / deß orts da die Bodrog in das Fischreich wasser die Tyssa fellet.” – Münster, 1574. MCXCI.

⁶⁰ Szalai, 2006. III. 17.

hadpolitikai érdekek húzódtak. Tokaj várának kiemelt határvidéki szerepe volt. Giovandra Gromo, János Zsigmond hadvezére egy 1564-es levelében Tokajt Erdély legnyugatibb váraként, János Zsigmond államának nyugati elővédjét képezte.⁶¹ Ennek a kulcspozíciójú várnak a megszerzése természetesen a Habsburgok új határvédelmi rendszerének kiépítéséhez is elengedhetetlen szükségű volt. Lazarus Freiherr von Schwendi (1522–1583) kassai főkapitány hadműveletei azért is voltak fontosak és figyelemreméltóak, mert az 1566-os év során az Alföldön a császári csapatok kisebb létszámú irányítása, hadmozdulatai teljes mértékben az ő irányítása alatt álltak, míg a főserg Győr környékén gyülekezett, a magyar csapatok pedig Szigetvár ostrománál voltak lekötve.⁶²

5. kép. Gyula elfoglalása

⁶¹ Szabó Péter: A tokaji bejárat. Az erdélyi állam és Tokaj koronként változó kapcsolata. In: „Ez világ mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk.: Bubyák Orsolya. Bp., 2010. 392.

⁶² Pálffy Géza: Egy meghatározó kapcsolat Európa és Magyarország között a 16. század második felében: Lazarus Freiherr von Schwendi (1522–1583). In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk.: Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2003. 103–105.

Tokaj várát követő metszeten a gyulai vár látható.⁶³ Gyula kapcsán Münster kiemeli, hogy Gyuláról Antonius Bonfini írt a 6. könyv 4. fejezetében, 5 mérföldre fekszik Sassabanától. Ezek után részletezi hogyan kapott 1566. szeptember 3-án Kerecsényi László (Ladislauum Zerethsini) a várvédőkkel szabad elvonulást, ennek ellenére a védtelen embereket mégis lemészárolták. A metszet alatt négy számozással jelöli meg a várrészeket, az ágyúállásokat, a duplán megerősített várarkot és a Sarkadi-tavat.⁶⁴

6. kép. Szigetvár négyes tagozódása

A szigetvári ostrom leírása mellé csak az 1578-as kiadástól került bele egy a korábbiaknál részletesebb Szigetvár-látkép.⁶⁵ A metszeten a tábori élet is megelevenedik:⁶⁶ a tábori konyha és a felszereléseket szállító tevék is rákerültek a metszetre.

⁶³ Münster, 1574. MCXCII.

⁶⁴ 1. Das Schloß, 2. Ein Schloß, 3. Doppel Gräben, 4. Der See Zarkad genannt – Münster, 1592. MCLXXXVIII.

⁶⁵ „Der Statt vnd Schloß Zigeth gelegenheit / sampt des Türckischen Leger warhaffte abcontrafactur. Cap. xliij.” – Münster, 1592. MCLXXXIX

⁶⁶ Szalai, 2006. III. 122. Ehhez a Szigetvár ábrázoláshoz részletesebben: Cennerné Wilhelm Gizella: A Zrínyi család ikonográfiája. Bp., 1997. 74

Ezen kívül látható még a janicsár aga elfogása, amely időben későbbi történet, mint a metszeten ábrázolt hadiállapot, mivel a metszeten az Újváros és az Óváros még a védők kezében van, noha az aga elfogásakor ez már nem volt igaz.⁶⁷ A vedúta alatti jelmagyarázat a részletekre hívja fel a figyelmet.⁶⁸ A leíró rész pontosítja a metszeten ábrázolt vár földrajzi fekvését. „Szigetvár Magyarország másik oldalán fekszik a Duna és a Dráva között, 4 mérföldre Pécsről, egy tó közepén mocsárral és láppal körülvéve.”⁶⁹ A vár ostromáról pontos képet kapunk, augusztus 5-én kezdik az ostromot, és szeptember 7-én sikerül az oszmán seregeknek bevenniük a Zrínyi Miklós (Graffe Niclausen von Serin) által hősiiesen védett várat.

7. kép. Zsáka földvéra mocsárral körülvéve

⁶⁷ Szalai, 2006. III. 68

⁶⁸ 1. Sziget, 2. A vár, 3. a törökök takarmányból, fából és szemétből felépített véderőműve, 4 a törökök ellátmányai és tartalékai (a török tábor), 5. a török sáncárok, 6. az Almás-patak, 7. a török basák tábora, 8. mocsaras, lápos terület. (1. Ziget, 2. Das Schloß, 3. Allhie haben dir Túrcken ein Frraß mit Mullfecken / vnd Holtz zum Sturm gemacht, 4. Der Munition vnd Pioviandt platz, 5. Der Türcken Schantzraben) – Münster, 1592. MCLXXXIX.

⁶⁹ „Diese Statt ligt auff der andern feiten in Ungern zwischē der Thonaw uñ Trab / 4. meil ob Fűnffkirchen / in einē See / hat gerings weiß heruñ viel Mőß vnd Sűmpff” – Münster, 1592. MCLXXXVIII.

Az 1566-os eseményeket a kevésbé ismert vár, Zsáka elfoglalását ábrázoló metszet zárja. A vár János Zsigmond általi elfoglalásának előzménye az volt, hogy amikor Lazarus von Schwendi 1565-ben elfoglalta Tokaj várát, az ezt követő 1566-os ungvári egyezményben Zsáka várát is adták neki. Mialatt Szigetvárt elfoglalták a törökök, az erdélyi vajda, János Zsigmond erői kihasználva, hogy a császári seregek a Dunántúlon állomásoznak, betörték a bihari Sárrétre, és Babocsa elfoglalása után Zsáka várát vették ostrom alá.⁷⁰ A metszeten jól látható, hogy a zsákai vár erejét nem a védőművek, hanem a természetes vízjárásokkal szabdalta mocsaras terület adta.⁷¹ Ezt bizonyítja az is, hogy a várnak csak két oldalon van fala, a másik két oldalon palánsövény köti össze a szögletes saroktornyokat. A védők ellenálltak, de a várat 15 ágyúval elkezdték lőni, mire leomlottak több helyen a falak. A metszeten azt is ábrázolta a rajzoló, amikor a fellázadt német zsoldosok csónakban kiszolgáltatták az ostromlóknak Bay András várkapitányt.⁷²

A Cosmographiába legkésőbb az 1598-as kiadásban került bele új esemény, ez pedig Esztergom elfoglalásának, majd a 15 éves háborúban történő felszabadításáról ad hírt. A leírás fontosságát rendhagyó módon az mutatja, hogy – akár egy újságban a legújabb, legérdekesebb hír – megelőzi az 1550-es évek eseményeiről szóló leírást, és az időrendet felborítva a magyarok Pannóniába való bejövetele és Buda város leírása közé ékelődik be. Az örömhírt Karl von Mansfeldről készült metszet illusztrálja.⁷³ A Szulejmán által 1543-ban elfoglalt vár visszaszerzésére először 1594-ben tettek sikertelen kísérletet, melyet a Szent Tamás-hegyről érkező folyamatos török bombázások megghiúsítottak. Ezt követte az 1595-ös év, amikor Karl von Mansfeld vezetésével sikeresen visszafoglalták Esztergom várát. A török háborúk korábbi eseményei közül kiemelkedik ez a leírás, egyrészt hosszú, egy oldalas terjedelme, másrészt az események ábrázolásának pontos, a röplapokra és újsághírekre, nem pedig a Cosmographia történeti összefoglalóra jellemző stílusa miatt. A tudósítás megemlíti a francia és németalföldi zsoldosokat, kiemeli az ostrom jeles személyiségeit, Pállfy Miklóst, Giovanni Medicit (Don Hann de Medice), majd a később megérkező Mátyás főherceget, akik Mansfeld halála után az irányítást átvették. Több ízben ír Pállfy törökkel való tárgyalásairól, és a

⁷⁰ Módy György: Zsáka és környéke a XVIII. századig. In: A Bihari Múzeum Évkönyve IV–V. Berettyóújfalu, 1986. 165.

⁷¹ „die gantz und gar in eiñ Sumpff vñ Moß gelegen / vnnd mit Waffer allenthalbenvmbgeben.” – S. Münster: Cosmographey. Basel, 1592. MCXC.

⁷² Cennerné Wilhelmb Gizella: Zsáka vára. In: A Bihari Múzeum Évkönyve IV–V. Berettyóújfalu, 1986. 175.

⁷³ A metszet felirata: „Illvstrissimvs Princeps Carolvy Mansfeldiae comes Caesarei exercitvs imp. pm.” – Münster, 1592, MCCXV.

várban lévő asszonyok és gyermekek nagy számáról, akiket az ostrom befejezése után 30 hajóval szállítottak Budára.⁷⁴

A 15 éves háború egyik legnagyobb sikerét, Esztergom visszavételét bemutató fejezet kiemelkedően fontos volt a kiadó számára. Ennek az írásnak a bekerülése az egyesült európai összefogás első győzelmét hirdette a török felett. A közvéleményt pedig ezek a hírek érdekelték, hiszen az ostrom katonáinak, hadvezéreinek egy része a Német-Római Birodalomból származott.

A világra nyitott ember megszületése

Az 1567-es Cosmographiájában egy példa nélküli, egyedülálló rész található, mely a többi kiadásban nem szerepel, a kiadó, Heinrich Petri olvasókhoz írt levele.⁷⁵ Ez a több oldalas értekezés két eseményről tudósít, Málta elestéről, valamint a „magyarországi háború” eseményeiről, rendhagyóan hosszú elbeszélésben. Az olvasókhoz írt levél vizsgálatával eddig még egyik szakirodalomban sem találkoztam, melyből azonban Henrich Petri rendkívül érdekes és sokatmondó személyes hozzáállása ismerhető meg a török háborúkról.

Az olvasók személyes megszólítása, az olvasókhoz írt levél nem egyedüli jelenség, a műfaj leginkább bibliafordítások elején jelent meg.⁷⁶ Az olvasók személyes megszólítása egy érdekes kommunikációnak a formája, melyben a kiadó a számára feltétlenül fontos információkat, eseményeket személyesen közli az olvasóival. Heinrich Petri bevezetésként az olvasót személyesen szólítja meg (kedves, szívélyes olvasóm), mely után panaszos hangnemben indokolja meg levele megírását. Münster halála óta sajnálatos módon ezekről a dolgokról kell szólnia, melyek „ebben a nehéz, vészterhes időkben történtek, és még mindig jelen vannak.”⁷⁷

A szöveg a birodalmi seregek 1566 augusztusában Mosonmagyaróvár körüli gyülekezését, majd a Győr körüli tétlen várakozásáról szól.⁷⁸ Első része egyes

⁷⁴ Münster, 1592. MCCXV–MCCXVI.

⁷⁵ Sebastian Münster: Cosmographie. Basel, 1567. Oldalszám nem szerepel az olvasókhoz címzett levélnél, mely a könyvben előforduló nevek regisztere után következik.

⁷⁶ Az olvasókhoz írt levelek egyik jó példája a korai magyar bibliafordítások előtt álló olvasókhoz írt levelek gyűjteménye: Zvara Edina: „Az keresztyén olvasóknak”: magyar nyelvű bibliafordítások és -kiadások előszavai és ajánlásai a 16–17. századból. (Régi Magyar Könyvtár Források 14.) Bp., 2003.

⁷⁷ Saját fordítás. Az eredeti: „Ittenmal (günftiger lieber Lãfer) aber auff dife zeit / die Cofmographie deß Hochgelehrten H. Sebãftiani Munfteri im Druck außgeht [...] was für ſchwaër forglicher lãuffen zũ difer zeyt gewefen / vnd noch vorhanden find.” – Münster, 1567.

⁷⁸ Georg Wagner: Maximilian II., der Wiener Hof und die Belagerung von Sziget. In: Szigetvár emlékkönyv Szigetvár ostromának 400. évfordulójára. Szerk.: Rúzsás Lajos.

szám első személyben íródott, feltehetőleg a birodalmi sereget kísérő egyik írnok munkája lehetett,⁷⁹ aki részletesen beszámol a Német-Római Birodalomból érkező seregek összetételéről, minimális hadmozdulatairól és ellátási problémáikról. Megemlíti, hogy folyamatosan várják a Szigetvárról érkező híreket, hogy esetleg elindul-e a török sereg Bécs felé. A tudósítás azonban Szigetvár és Gyula elestének hírével megszakad. A végén kettő, az eseményekhez egyáltalán nem kapcsolódó hírt lehet olvasni, miszerint 1566-ban Németalföldön is háború volt, valamint hogy a Reichstag 1567-es gyűlése Augsburgban lesz. A végén ennek a két hírnak a megjelenése arra utal, hogy Henrich Petri egy városi krónikából vághatta ki ezt a számára oly fontos eseményről szóló tudósítást.

Henrich Petri mint Bazel egyik legjobb módú könyvkiadója és kereskedője több úton is értesült a Német-Római Birodalom területéről a török ellen vonuló csapatok magyarországi tevékenységéről. Érdemes megvizsgálni, hogy milyen elbeszélő forrásokat olvashatott Heinrich Petri Szigetvár 1566-os elfoglalásáról. A háborús eseményeket közlő irodalmi jellegű elbeszélések között a korszak egyik kedvelt művének az olasz Pietro Bizari munkája számított.⁸⁰ Az 1569-ben kiadott mű érdekes és szenzációdús eseményeket látott a török elleni háború leírásában. Művének főszereplője nem is Zrínyi Miklós, hanem a császári és birodalmi sereg.⁸¹

A mű valóban sikert aratott a könyvpiacra, melyen felbuzdulva Alfonso Ulloa, II. Fülöp spanyol király és Miksa császár katonája Bizari 1569-es könyvét egy az egyben átvette, és 1570-ben saját nevével megjelentette. Henrich Petri Alfonso Ulloa könyvét személyesen fordította le német nyelvre, és adta ki Baselen 1578-ban, címe: Az utolsó magyarországi háborúk leírása 1565-ben és 1666-ban.⁸² Könyvét Brandis Joachim hildesheimi polgármesternek ajánlotta, a polgármester fiának doktorrá avatása alkalmából. Heinrich Petri az előszóban azt írja, hogy azért esett erre a műre a választása, mert Ulloa császárhű szempontból írta meg az eseményeket. Ajánlásában az áll, hogy az 1565–66-os harcok arra emlékeztetnek, milyen hűségesen álltak ki a német fejedelmek és a német alattvalók a császár mellett. Megjegyzi, hogy könyvéből látszik, a császár semmilyen mulasztást nem követett el, sőt nagy összegeket áldozott a török elleni harcra.⁸³

Bp., 1966. 237–268.

⁷⁹ Kriegssecretariusok – Waczulik Margit: Szigetvár 1566. évi ostroma az egykorú történetírásban. In: Szigetvár emlékkönyv Szigetvár ostromának 400. évfordulójára. Szerk.: Rúzsás Lajos. Bp., 1966. 289. (a továbbiakban: Waczulik, 1966)

⁸⁰ Pietro Bizari: Historia [...] Della guerrata fatta in Ungeheria dall' inuittissimo Imperatore de Christiani contra quell de Turchi.

⁸¹ Waczulik, 1966. 300–301.

⁸² Alfonso Ulloa: Beschreibung des Letzten Ungarischen Zugs oder Kriegs im Jhar [sic!] 1565 u. 1566.

⁸³ Waczulik, 1966. 303

Az 1566-os év eseményeiről megjelenő olvasókhöz írt levélben és a tudósításokban jól megfigyelhető a nyugat-európai közvélemény érdeklődési irányvonala. Mégis pontosan mely eseményekre irányult ez az érdeklődés? Mely híreket tartotta Henrich Petri fontosnak, hogy megjelentesse a *Cosmographiában*? Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolását a képi ábrázolások segítségével szeretném bemutatni.

A *Cosmographiákban* a hadi események leírásához képi ábrázolás is társul. Azok a haditudósítások és ostromveduták, melyek az 1566-os évekre már kifejlődött röplapirodalomban általános sémák szerint szerkesztett, többször is felhasználható hadijeleneteket tartalmaztak, bekerültek a *Cosmographiákba*.⁸⁴ A röplapokról való metszetek olyan ábrázolások, melyek egyáltalán nem a város látványosságait tárják az olvasó elé, hanem hadmérnöki szemmel vizsgálják azokat. Ahogyan a fentiekben a magyarországi metszetek megjelenését végigkövettem, jól látszik, hogyan változik át egy kevésbé jelentős közép-európai királyág leírása az egyik legfontosabb hadszíntérré, melynek naprakész haditudósításainál és metszetinél egyre több olvasó nyitotta ki a *Cosmographiát*.

A történelmi eseményeket összefoglaló műben a legmodernebb tudósításnak e formáját emelte bele a kiadó, hogy az események szavahihetőségét és pontosságát alátámassza. Az aktuális ismeretek beemelése a korszak emberei és tudósai történelemszemléletéről sokat elárulnak. Ezek az események számukra már a múltat és egyben a jelent is jelentették. A történelmet a saját bőrükön élték át, nem vált szét olyan szinten a napi események olvasása – mely az épp ekkor kialakuló kezdetleges újságok, rövid nyomtatványok lapjain jelent meg – vagy a több száz évvel korábbi eseményeket és az akár az előző év eseményeit bemutató kozmográfiák. Ezért a középkori török dúlta Magyarország történelmét nem egy rég megtörtént eseményeket elmesélő krónikaként olvasták, hanem mint azokat az eseményeket, melyek következménye a 16. századi török előrenyomulás. Hunyadi János és Mátyás törökverő harcait próbálták a török ellen kiálló *Athleta Christi* kultuszának a mintadarabjaivá tenni.

Ennek a képzőművészetben megjelent különlegesen kifejező példája Martin Schrott 1582-ben kiadott műve.⁸⁵ Ebben található Johann Nel nagyméretű metszete, mely a töröktől sanyargatott Magyarországot mutatja be. A metszet középpontjában a törököktől megcsónkított Magyarország nőalakja áll, melyet a törökök rabláncra vertek. Magyarországot a török ellen sokan védelmezték, a leghíresebbek neveit fel is sorolja a kép jobb oldalán. Közöttük van Hunyadi János, Zrínyi Miklós, Ulászló, Mátyás király és a képen a Csele-patakba fulladó II. Lajos. Ezeknek a katonahősöknek azonban nem sikerült feltartóztatni az oszmán hadakat, ezért

⁸⁴ Cennerné W. G.: A Zrínyi család ikonográfiája i.m. 14.

⁸⁵ Martin Schrott: *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reichs und allgemeiner Christenheit in Europa*. München, 1582. (A római szent birodalom és az egész európai kereszténység címeres könyve) – Galavics Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen*. Bp., 1986. 20.

sietnek Hungaria segítségére a kép jobb oldalán látható páncélos német lovagok.⁸⁶ Ez az elképzelés nagyon hangsúlyosan jelenik meg a *Cosmographiában*. Magyarország már nem a kereszténység védőbástyája, hanem inkább az a harctér, ahol a kereszténységet védelmezni kell. Ennek a harcnak a fontosságára hívja fel a figyelmet a kiadó az olvasókhoz írt levelével, valamint a magyarországi fejezetben a középkori és jelen lévő folytonos harcok bemutatásával.

Ezeknek az ismereteknek a megszerzése miatt válik fontossá a korai ember számára egy olyan mű, mint a *Cosmographia* olvasása. Ez egy olyan könyv volt, mely többlettudást kínált a röplapok, újságok tudósításaihoz képest. Az események előzményeit is bemutatta, és próbált minél naprakészebb ismeretekkel szolgálni az olvasóknak, mert a történelmet nem egy lezárt folyamatként, hanem a jelen szoros előzményeként fogták fel.

Kozmográfikák és atlaszok a magyar főúri könyvtárakban

A nyugat-európai polgári és arisztokrata környezetben ezen könyveknek a megléte az egyéni reprezentációt tükrözte, a főurak világra való nyitottságát fejezte ki. A korszerű ismereteket tartalmazó legfrissebb kiadványoknak Magyarországról történő beszerzése pedig komoly nyugat-európai kapcsolatokról árulkodott.

A főúri könyvtárak leltárjegyzékeinek alapján Plihal Katalin felállított egy rangsort, hogy mely könyvek voltak a 16–17. századi Magyarországon a legtöbbet forgatott atlaszok, kozmográfikák. Eredményei szerint a legolvasottabb műnek kétségtelenül Sebastian Münster *Cosmographiájának* német és latin kiadásai számítottak, melyekből összesen körülbelül 100 példányt talált a magyar inventáriumokban. A második helyen Claudiosz Ptolemaiosz *Geographia* című műve számított, összesen 27 kiadást talált ebből, majd ezt követte Abraham Ortelius *Theatrum Orbis Terrarumának* 17 példánya, és a sort a Blau kiadó atlaszai zárják – amelyek közé Mercator *Atlaszának* későbbi kiadása is tartoztak – 16 példánnyal.⁸⁷

Monok István is vizsgálta a magyarországi főurak könyvgyűjtési szokásait. Eredményei alapján a Thurzó család rendelkezett Ptolemaiosz, Sebastian Münster és Abraham Ortelius: *Theatrum Orbis Terrarum*⁸⁸ nyomtatványával, valamint hasonló könyveket lehet találni az Esterházy, Illésházy család, Révay Ferenc, Pázmány Miklós és Berényi György jegyzékeiben is. A magyarországi főnemeselek könyvtárait vizsgálva nem várható el a német választófejedelmek könyvtárához hasonló gyűjtemények megléte,⁸⁹ azonban az a jelenség, hogy a nagy távolság és

⁸⁶ Imre Mihály: *Magyarország panasza*. Debrecen, 1995. 191.

⁸⁷ Plihal Katalin: *Magyarország legszebb térképei 1528–1895*. Bp., 2009. 13

⁸⁸ Monok István: *A művelt arisztokrata. A magyarországi főnemesség olvasmányai a XVI–XVII. században*. Bp.–Eger, 2012. 161. (a továbbiakban: Monok, 2012)

⁸⁹ Monok, 2012. 34–35.

a könyvkereskedelem nehézségei ellenére hozzájutottak ezekhez a könyvekhez, példaértékű. Ezeknek a könyveknek legtöbbször a bécsi könyvpiacokon árusították, és igényt tartottak rá a magyar főurak, hogy megvegyék őket.

Az inventáriumok a segítségével képet lehet alkotni Magyarország művelt rétegének a könyvolvasási szokásairól. Sajnos hasonló kimutatást Nyugat-Európára vonatkozólag nem találtam, de lehet, hogy nem is lehetséges ilyet összeállítani. Ha csak Magyarországon ennyi példányt vettek, akkor érdemes belegondolni, hogy azokban az országokban, ahol ezeket a nyomtatványokat kiadták, mekkora igény lehetett rájuk. A kiadványok népszerűségére vonatkozó rangsort azonban át lehet venni, mivel a magyar főurak is igyekeztek azokat a könyveket beszerezni, melyek az európai trendeknek eleget tettek. Ezek alapján megalapozott az állítás, mely szerint Sebastian Münster Cosmographiái, olyan olvasmánynak számítottak, melyet a világra nyitott, a közügyek iránt érdeklődő nemes és nem nemes ember könyvtárában egyaránt megtalálhatóak voltak.

Összegzés

Írásomban azt a kérdéskört igyekeztem körüljárni, hogy milyen Magyarország-kép élhetett a nyugat-európai olvasott emberek fejében. Ennek vizsgálatát a korszak új, összefoglaló műfajain keresztül végeztem, melyek egy új szemléletet tártak a korabeli ember elé. Az atlaszok és kozmográfiák segítségével a 16. századi olvasó az egész világot a kezébe vehette. Az inventáriumok alapján azonban megállapítható, hogy a kozmográfiák sokkal szélesebb olvasóközönséghez jutottak el, nagyobb példányszámban keltek el, mint az atlaszok, melyek nem csak drágábbak, de nehezebben értelmezhetőek voltak a kevésbé tanult rétegek számára.

Ezért választottam a sokkal több ember által kézbevert műnek, Sebastian Münster Cosmographiájának vizsgálatát, mely a világról egészen érdekes képet mutatott. Helyet kapott benne a középkori ember univerzumról alkotott képe, számos tévhit a barbár népekről és a tengerészekre leselkedő szörnyekről. A világ teremtésében még a keresztény teremtéstörténet dominál, Európa határát is a kereszténység elterjedése jelzi. A kezdeti kiadásokban ezért még teljes mértékben az a kép jelenik meg az Ázsiából érkező törökökről, mint akik az ördög támadásaként érkeznek, mely büntetést a keresztényeknek oly sok bűnük miatt kell elszenvedniük. Nagyon fontos azonban, hogy ez a kép árnyaltabbá válik, a későbbi kiadásokba újabb és újabb részek kerülnek be. Ezek az események már érdemi, aktuálpolitikai információt hordoznak. Ennek köszönhetően a Cosmographia egy különleges művé válik, melyben az antik toposzok és idejétmúlt világgép mellett helyet kapnak a legfrissebb események hírei.

Magyarország bemutatásánál ezt a folyamatot igyekeztem érzékeltetni. A kezdeti állapotok, a barbár szkíták és hunok leszármazottaiként bemutató toposzok hangsúlyozása – mely az ókori és középkori szerzők tollából származik – elhalványul. Noha benne marad az Európát megsarcoló Attila-kép, mégis háttérbe kerül

a vértanúkirályokhoz képest. Sokkal fontosabb a történeti elbeszélésben az a kontinuitás, melyet a magyar nép korai törökellenes harcai és a jelen török hadjáratai között mutatható ki. A *Cosmographiában* nem jelenik meg a korabeli röplapok hangsúlyozott képe, mely Magyarországot mint a kereszténység védőbástyáját emlegeti. A 15. századi török háborúk tanulságaként inkább azt érzékelteti, hogy a Magyar Királyság egyedül nem képes a törökök megállítására. Ezt érzékelteti a Nándorfehérvár 1456-os ostrománál jelen lévő európai segédcsoportok kihangsúlyozása is.

A Magyarországon jelen lévő török háború azonban nem rögtön kerül nyomtatásba. Az első vármetszetek, ostromhírek először az 1574-es kiadásban jelennek meg. Csak akkor aktualizálja a kiadó a magyarországi részeket, amikor hiteles információhoz jut. Ez nem a röplap műfaja, amely a mihamarabbi gyors információ elterjesztését szolgálja. A Bázelig eljutó röplapokat a kiadó csak hiteles információval megerősítve adja ki nyomtatásban. Pontosan nem lehet tudni, a magyarországi ostromhírek röplapokról vagy összefoglaló művekből származnak-e, tartalmuk alapján azonban megállapítható, hogy csak azokról az eseményekről érkező hírek mennek át ezen a rostán, melyekben a birodalmi seregeknek is részük van. Így kerül bele a legfeltűnőbb helyen, az elején a kiadó olvasóhoz írt levele, melyben nem Szigetvár ostromáról ír, hanem a birodalmi csapatok Győr körüli jelenlétéről és gyülekezéséről. Ugyanígy Eger várának megvédéséről nem esik szó, viszont Lazarus von Schwendi kisebb dunántúli törökellenes harcairól részletes, vármetszetekkel tarkított leírást kap az olvasó. Mindennek az oka a Német-Római Birodalom információigénye, mely igényli azokat a híreket, amelyek az ott harcoló birodalmi hercegekkel és segélycsapatokkal történnek. Ezáltal egy fontos reprezentációs térré is válik a *Cosmographia*, hisz a török elleni háborúban részt vevő hercegek nevét megjelenti. A magyarországi küzdelemben szerepet vállaló fejedelmek érdekévé válik, hogy ezek a hírek visszajussanak a birodalomba, és az *Athleta Christi* kultusz részeként birodalmi pozícióikat megerősítsék, a kiadó pedig saját hírnevét öregbítheti azáltal, hogy hiteles, érdemi és friss információkat közöl.

Az így megismert képből következtetésképpen levonható, hogy a *Cosmographia* hiteles és érdemi információkat próbált közölni, nem maradt meg egy toposztárnak. A magyarországi részek is csak akkor aktualizálódtak, amikor a kiadó már erről a területről is hiteles információkhoz jutott. Ennek köszönhetően maradt meg közel száz évre a legtöbbet forgatott könyvnek mindaddig, amíg a 17. századi világra nyitott ember nem igényel speciálisabb, részletesebb ismereteket közlő munkákat.